

Fartyget Estonia: Det är Sveriges ansvar att ta initiativ till att lösa de juridiska problemen

Det följande är en artikel ursprungligen införd i det Svenska Nyhetsmagasinet Fokus, Nr 41 2020.

Diskussionen om Fartyget Estonia är igång. Kraven på undersökningar motiveras nu av nya fynd om vrakets tillstånd.

Nu som tidigare påstås att dykningar vid vraket skulle strida mot en för Sverige, Finland och Estland gemensam lag. Där stadgas, påstås det, att dykningar för att undersöka vraket efter fartyget innebär kränkning av den utlysta gravfriden.

Påståendet saknar grund. Någon gemensam lag finns inte. Suveräna stater stiftar inte lag tillsammans. Varje stat ansvarar för sina lagar.

Sveriges internationella åtaganden står att finna i ett avtal mellan Sverige, Finland och Estland, undertecknat den 23 mars 1995. Där stadgas:

”De avtalsslutande parterna åtar sig att i enlighet med sina nationella förfaranden införa lagstiftning som syftar till att kriminalisera all verksamhet som stör offrens sista vilorum, särskilt dykning eller annan verksamhet i syfte att ta upp offren eller egendom från vraket eller havsbotten.”

Man ser att det som kriminaliseras är dykning för *illegitima ändamål*. Dykning för legitima ändamål, t.ex. för att bättre förstå varför fartyget sjönk, skulle då inte hindras av dessa åtaganden. Den uppfattningen hävdas från olika håll, t.ex. av en finsk havsrättsjurist i januari 2020¹ och, så sent som den 29 september i år², av Estlands tidigare statsåklagare och Estoniautredare Margus Kurm. Bägge påpekar särskilt att avtalet inte reglerar vad signatärmakterna får företa sig. Motsatt uppfattning finns också, t.ex. framförd 2006 av Lauri Mälksoo, professor i internationell rätt vid Tartu universitetet³.

Det är nu angeläget att sätta det ingångna avtalet och dess möjliga tolkning i centrum. Då kan vi diskutera vad som får och kan göras, istället för att ständiga uttalanden om att allt är låst tillåts stoppa hanteringen av fartyget.

Inte minst är en sådan diskussion motiverad för att ordvalen i det avtal som träffades ligger helt i linje med vad förra biskopen i Stockholm Caroline Krook, vid upprepade tillfällen har hävdad. Nämligen att det inte varit avsikten att med utlysandet av gravfrid över vraket förhindra forskning om hur och varför förlisningen skedde. Syftet var

---

¹ [HTTPS://SVENSKA.YLE.FI/ARTIKEL/2020/01/28/JURIST-GRAVFRIDEN-INGET-HINDER-OM-ESTLAND-VILL-DYKA-TILL-ESTONIA](https://svenska.yle.fi/artikel/2020/01/28/jurist-gravfriden-inget-hinder-om-estland-vill-dyka-till-estonia)

² <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/kurm-hauarahuleping-ei-keela-oigetel-eesmarkidel-vraki-juurde-sukeldumist?id=91191397&fbclid=IwAR1Lp511-T7t71mhT8VoifcOQ8x-jXMSJ2YYoNfoci4im-lbNkKbDxqrtlM>

³ Samma artikel som den i fotnot 2

att ge denna gravplats samma skydd som gäller för varje gravplats. I Sverige som i Finland och Estland.

När det gäller de nationella lagar som antagits, kan konstateras att Estland i sin "ordinarie" lag om gravfrid skrivit in just orden från avtalet, medan Sverige (och Finland) gått väsentligt längre och straffbelagt alla dykningar, med undantag för de just när lagen antogs aktuella åtgärderna att täcka vraket med betong, eller på annat sätt och att tömma vraket på olja.

Ingenstans i förarbetena till den svenska lagen finns förklaringar till varför den går så mycket längre, är så mycket mer restriktiv än ordvalen i det ingångna avtalet. Tvärt om, ordvalen i prop. 1994/95:190, där lagförslaget läggs fram, ger intryck av att det är det träffade avtalet som implementeras. Och kriminaliseringen av åtgärder vid vraket i presenteras som om åtgärden liknar vad som gäller i "den vanliga" svenska lagen om griftefrid. Men den kriminaliserar enbart *obehörig* störning av griftefriden.

En rekapitulation av den tid och det sammanhang där detta avtal och denna lag kom till, ger ledning för att bättre förstå deras utformning.

- Frågan om bärgning av vraket väcktes omedelbart efter förlisningen den 28 september 1994. Statsminister Carl Bildt och inkommande statsminister Ingvar Carlsson lovade att fartyget skulle bärgas och de omkomna ges en värdig begravning.
- Uppdrag gavs till Sjöfartsverket. Regeringen tillsatte också ett etiskt råd, en av ledamöterna var biskopen Caroline Krook. Sjöfartsverket redovisade den 14 december 1994 att det var möjligt att bärga fartyget men att det skulle stöta på problem. Etiska rådet avrådde samma dag från bärgning och förordade att haveriplatsen skulle förklaras som gravplats.
- Den 15 december 1994 kungjorde Regeringen efter samråd med regeringarna i Estland och Finland samt partiledarna för de partier som var representerade i riksdagen att någon bärgning inte skulle ske. Regeringen beslutade att fartyget skulle täckas över för att hindra plundring.
- Många protesterade. Det främsta argumentet mot en övertäckning var att det för all framtid skulle bli omöjligt att göra en undersökning av vraket.
- Regeringen tog omedelbart kontakt med Estland och Finland för att vinna bifall till de svenska planerna.
- Vid ett möte den 16 januari 1995 i Stockholm nåddes enighet om att de tre länderna var för sig skulle straffbelägga verksamhet som stör gravfriden vid vraket samt att en internationell överenskommelse som anger ramen för en sådan lagstiftning skulle ingås. En överenskommelse undertecknades den 23 februari 1995.
- Mot bakgrund av överenskommelsen upprättades inom Justitiedepartementet en promemoria daterad den 28 februari 1995 om skydd för gravfriden vid Estonia. Promemorian var den 9 mars 1995 föremål för en hearing i Justitiedepartementet. Lagrådet yttrade sig den 20 mars och regeringen beslutade den 30 mars om proposition 1994/95:190.

Beskrivningen visar en hektisk tid full av stress för alla inblandade. På ett fåtal månader hade löfte om bärgning givits, visat sig inte böra genomföras, bytts mot beslut om övertäckning, motiverat upprepade överläggningar med Estland och Finland och mycket arbete med avtal och lag.

Det är helt naturligt att både avtal och svensk lag präglades av den tid då de kom till. Ett svenskt beslut om övertäckning av vraket fanns. En sådan övertäckning förväntades kunna ske relativt snart.

Det mellanstatliga avtalet får med denna iakttagelse sin naturliga förklaring. Avtalet reglerar vad som behövde regleras, nämligen att godkänna att Sverige täcker över vraket och att i väntan härpå hindra plundring från privata aktörer. Att reglera hur beslut skulle tas om vidare efterforskningar behövdes inte eftersom det låg i sakens natur att sådana efterforskningar inte kunde bli aktuella. Fartyget skulle ju täckas över.

Iakttagelsen ger grund också för förståelse för den svenska lagen. Att den, till skillnad från vad som skedde i Estland, går längre än avtalets ordalydelse skulle kunna förklaras av att arbetet gått för fort, att detaljer förbisetts. Eller helt enkelt lämnats därhän eftersom lagen i praktiken bara skulle ha betydelse intill dess att vraket övertäckts. I sak är det skedda dock fortfarande oförklarligt eftersom lagens förarbeten inte ens berör denna skillnad mellan avtal och lagförslag.

Nu är det inte avgörande varför avtal och lag ser ut som de gör. Men genomgången behövs för att inse att både avtal och svensk lag förlorat kontakten med verkligheten. Beslutet om övertäckning upphävdes 1996, vraket ligger kvar. Att tre stater skulle ha beslutat att för all framtid binda sig själva och varandra för att inte göra några vidare efterforskningar är inte rimligt. Att påstå att sådana generella hinder skulle vara lämpliga för att skydda gravfriden saknar grund. Både Estland, Finland och Sverige har bestämmelser om gravfrid som inte hindrar att gravar öppnas om det finns sakliga och i vederbörlig ordning prövade skäl för det.

Ett nytt avtal som är anpassat till verkligheten behövs. Det gäller oberoende av vilka iakttagelser av vraket som kommer fram den ena dagen eller den andra. "Expertmyndigheterna" har inte med saken att göra.

Det var Sverige som var drivande i händelseutvecklingen 94/95. Det är Sveriges ansvar att ta initiativ till ett nytt avtal. Och det är brått för att inte Estland ska finna sig tvingat att gå vidare på egen hand.

Karl Gustaf Scherman tidigare

statssekreterare,

Sjukhusdirektör, Karolinska sjukhuset

Generaldirektör Riksförsäkringsverket

President i International Social Security Association

Scherman hade omfattande kontakter med Estland efter frigörelsen från Sovjetunionen på nittioalet.